

ANNA AHMATOVA

MARIE UNDER

REQUIEM

REQUIEM

АННА АХМАТОВА

РЕКВИЕМ

ПЕРЕВОД МАРИИ УНДЭР

**Вступительная статья
Алексиса Раннита
и эпилог
Франсуа Мориака**

INTER-LANGUAGE LITERARY ASSOCIATES

ANNA AHMATOVA

REEKVIEM

TÕLKINUD MARIE UNDER

Aleksis Ranniti
sissejuhatav essee
ja François Mauriac'i
epiloog

INTER-LANGUAGE LITERARY ASSOCIATES

S. L. HOLLERBACHI
KAANEKIJUNDUS

A. AHMATOVA JA M. UNDERI
ORIGINAALÜLESVÕTTED

A. RANNITI KOGUST

MARIE UNDER

ANNA AHMATOVA

ANNA AHMATOVA JA MARIE UNDER

1.

Puškini sõber Wilhelm von Küchelbecker (1797–1840), üks paljudest saksa päritoluga vene kirjanikest, üks arvu-kaist vene autoreist, kes surid sundpaguluses Siberis, üks vähestest vene kirjameestest, kes olid eland meie Maal ja loonud teoseid eesti teemadel¹ — seesama Küchelbecker väitis aastal 1820, et “naine-luuletaja on haruldaseks ilminguks Venemaal”.² Ainsa naislührikuna mainis kirjanik Anna Buninat (1774–1829), kelle tähtsus aga on kaasaegse lugeja silmis võrdlemisi väike. Vene luuletajannad saavutasid taidelisi tulemusi alles möödunud sajandi keskel, seda nimelt nii rahvaluule kui ka kunstluule viljelejaina. Rahvaluule alal äratas tollal tähelepanu Karjalas elunev kirjaoskamatu leelutaja ja itkuja Irina Fedosova, kes oskas peast ette kanda 30.000 värssi. Taidelise luule valdkonnas kerkis aga esile Karolina Pavlova (neiuna Caroline Janisch, 1807–1893), kes kirjutas alguses saksa keeles, hiljem aga kujunes vene Nais-Parnassi tegelikuks rajajaks. Pavlova ei olnud üksildaseks 19-nda sajandi kujud vene naisluules: teda ümbritsesid järgmised tuntud luuletajannad — Jevdokia Rostopčina, Poliksena Solovjova (kes avaldas oma värssse varjunime all *Allegro*), Anna Barõkova, Julia Žadovskaja ja Nadežda Hvoščinskaja. Sajandi lõpul ilmusid vene luule tandrile veelgi

tähtsamad naislüürikud: Tatjana Ščepkina-Kupernik (kes suvitas Toilas ja oli Igor Severjanini esimesi kirjanduslikke innustajaid), Olga Čjumina, kellele aastal 1897 määrati Puškini auhind, ja Mirra Lohvitskaja (1869–1905), kirglik ning vormitark värsimeister, kellest Severjanin laulis kui “vene luule keistrinnast”. Lohvitskaja ainsaks õnnetuseks oli teda piirav ajavaim, – ta pidi looma viktoriaanliku elustiili varjus. Sajandi lõpul hakkas Lohvitskajaga võistleva silmapaistev sümbolist Zinaida Hippius (Gippius, 1869–1945), kes pärines vanast baltisaksa perekonnast. Olles Sergei Merežkovski, – meilgi tuntud ja tõlgitud proosamehe ning mõteteadlase abikaasa, jäi Hippius rohkem kui pool sajandit oma ülistet elukaaslase varju. Tänapäeval aga on ta mitme kirjandusteadlase poolt tunnustet palju tähtsamaks kirjaniikuks kui seda oli Merežkovski.³ Hippiuse loomingut iseloomustab mõttepingelisus, terav-tahut musikaalsus, uudsete rütmide rakendus ning kummaline lootusetuse ja uskumuse, lesbilise armastuse ja kirglikult harrastet katoliikluse mõtteline ühend. Tähtis veel on rõhutada, et Hippius on kirjutand taideliselt ja inimlikult kõige veenvamaid antikommunistlikke luuletusi vene poeesias. Ükski teine vene luuletaja ei ole suutnud sel alal luua temale võrdset.

Kahekümnenda sajandi vene luules on niipalju esmaklassilisi naislüürikuid, et nende kõikide loetelu osutub siin võimatuks. Nimetan neist tähtsamad: Anna Ahmatova (kellest pikemalt allpool), värskepalgeline ekspressionist ja eksperimentalist, saksa päritoluga Marina Tsvetajeva (1892–1941), kes 1939. aasta sügisel Venemaale tagasi läks, et seal ainult oma perekonna hukku kaasa elada ja endalt poomise teel elu võtta (tema poem *Lebedinõi stan* (Luigeleer) on nagu suur osa tema loomingust Nõukogudes keelu all), siis

– Glafira Einerling (samuti saksa soost, kirjutas *G. Galina* nime all), Nadežda Lvova, Aleksei Tolstoi abikaasa Natalija Krandijevskaja, Ljubov Stolitsa, juuditar Sofia Parnok, juuditar Margarita Aliger, armeenlanna Marietta Šaginjan, Riia sakslanna Irina Odojevtseva (neiuna: Heinecke), kangelaslik nunn Jelizaveta Kuzmina-Karavajeva (kes tarvitas *Mat' Maria* /Ema Maria/ varjunime ja kes suri saksa koon-
duslaagris), eestlanna Meeta Roos, Marie Underi luule tõlki-
ja Liidia Aleksejeva (neiuna: Develle), Olga Anstei, Galina Kuznetsova, Vera Bulič (kes oli soome luule eeskujulik tõl-
kija) ja paljud teised. Olen üksikute luuletajate päritolu
ära märkind mõttega näidata, kui suur on võõramaalaste
protsent vene kirjanduses (sama on maksev ka meesautorite
suhtes). Sellest – juba liigagi pikaks venind (kuigi osalisest)
loendist valiksin isiklikult vene naislühirika esinduslikeks
kujudeks: Karolina Pavlova, Mirra Lohvitskaja, Zinaida
Hippius, Anna Ahmatova, Marina Tsvetajeva, Sofia Parnok,
Vera Bulič, Liidia Aleksejeva, Irina Odojevtseva ja Galina
Kuznetsova. Veel tihedamat põimendust tehes saaksime kätte
vene Nais-Parnassi kolmainsuse: Hippius-Ahmatova-Tsveta-
jeva. Samas pean aga kohe märkima, et vene luuletajannadel
pole seni kunagi olnud oma rahva juures sellist kesket ühis-
kondlikku asendit, nagu oli seda meie Lydia Koidulal ja
Anna Haaval ning on nüüd Marie Underil. Aga ka Soomes,
kus naisautorite arv on vägagi suur, pole neile rahva poolt
osutet niipalju tähelepanu. Eesti kirjaneitsitega võistlevad
sel alal vist ainult tšehhitarid Karolina Světlá (1830–1899)
ja Božena Němcová (1820–1862), aga need kirjutasid ju si-
dumata kõnes. Nimetamist vääriks selles seoses võib-olla ka
poola poetess Maria Konopnicka (1842–1910), kes aastal
1890 Venemaalt välja saadeti.

2.

Anna Ahmatova (lugeda: Ahhmaatova), sündind – Go-renko (lugeda: Goorenko või Hoorenko) soontes voolab vist üsna vähe vene verd: ta on ukraina, tatari ja kreeka päritoluga. *Ahmatova* pole ta väljamõeldud varjunimi, küll aga tema tatarlannast vanaema nime venestet vorm. *Eesti Entsüklopeedias* seisab luuletaja sünniaastana 1893, tõeliselt aga on ta sündind aastal 1889, seda nimelt Odessas. Oma lapsepõlve ja nooruse on ta veetnud Tsarskoje Seloos, millest on ka tihti juttu tema värssides. Hiljem aga on ta suurema osa oma elust asund Peterburis, mis on ka ta praeguseks elukohaks. Viimaseil aastail on ta korrapäraselt suvitand Karjala Kannasel, nimelt Kellamäel.

Ahmatova esikkogu *Õhtu* (Večer) ilmus aastal 1912. Algaja luuletaja peateemaks oli armastus; ja naiselik lembus (kõigi võimalike teisenditega) ongi jäänd tema loominguliseks tuum-mõtteks. Ta hilistooteis on sellega kaasnend emarmastus ning surma, saatusliku kurblooluse ja vapustava kaasaegsuse põhiajendid. Ahmatova võttis osa oma luuletajamehe Nikolai Gumiljovi (sündind a. 1886 – enamlaste poolt a. 1921 maha lastud) juhitud *akmeistide* liikumise loomisest. Akmeistid (kreeka sõnast *akmé* – haripunkt) koonduisid aastail 1912–1913 luuletajate-rühmaks, mis harrastas *esemlikkust* (veščestvennost, Dinglichkeit) ning kogemusel põhinevat selgust, vastukaaluna sümbolistide kaunikõlalisusele ja salaõpetustele. Enamlaste poolt anastet Eestis ilmund *Kirjandusteaduslike terminite lühisõnastikust* loeme, et “akmeistid, nagu sümbolistid, dekadendid ja teised laguneva aadellik-kodanliku ideoloogia esindajad olid languse ja pessimismi jutlustajad, teise maailma uskumisejutlustajad”. Ka Eestis avaldet *Võõrsõnade leksikonis* seisab, et “akmeism oli

äärmiselt reaktsiooniline kodanlik-aadellik vool vene kirjanduses". Mõlemad määrangud on tüüpilised nõukogude vaimukilpla illustratsioonid. Kui Kremli tsensuur oleks näiteks luband akmeistide juhi Nikolai Gumiljovi luuletuskogude avaldamist (mida vene rahvas on juba oodand ligi pool sajandit), oleks ju laiemaile hulkadele Nõukogude Liidus kohe selgund, et Gumiljovi luule on kirglikult elujaatav ja paleuslikult kangelaslik.⁴

Nagu Marie Undergi, ei mahu Anna Ahmatova üllatava luuletajana ühegi koolkonna raamistusse. Stiililine selgus ja "asjalikkus", millel rajanevad tema uudselt julged kiindumuspihtimused, seisavad ainult osaliselt Gumiljovi ilutunnetuse naabruses. Põhiliselt oli ta algusest saadik ning jäigi vene klassilise luule, iseäranis Puškini taideliste põhimõtete elustajaks. Ahmatova noorpõlve värsid mõjuvad lõikekujutistega kalliskividena, on aga samas loodud vestlemise loomulikus laadis. Luuletaja ei loobund sümbolistide helikirjast (instrumentatsioonist), kuid rakendas seda palju kargemalt kui seda näiteks tegid Balmont ja Belõi. Värsiehituse puhtkaunistuslik kujundus teda ei veedelnud. See, mida ta otsis, oli mitte-edvistlev häälikute võrdkujustus. Müstilise ja usulise elamuslikkuse piirkonnas (mis oli nii tähtis Aleksander Blokile ja Vjačeslav Ivanovile) on Ahmatova elama jäänud keset enamluse tõelisust, kujunedes ka selles suhtes üheks endale truuks jäänd taidlejaks. Usuline tung on muidugi tihti õhukindlalt varjatud, seda nimelt tsensuuri pärast. Samuti esineb ta juures viimasel ajal võrdkujustamise (sümboliseerimise) pingeline arendamine. Eeskujupäraseks on selles mõttes kujunend Ahmatova pikem teos *Poema bez geroja* (Poem kangelaseta), mis avaldati New Yorgis aastal 1963.

Aastail 1914 ja 1917 ning 1922 ilmusid luuletaja värsiraamatud *Čjotki* (Palvehelmed), *Belaja staja* (Valge parv) ja *Anno Domini MCMXXI*. Viimane trükiti Berliinis aastal 1922, ja see – nagu Ahmatova loomingu valdav osa – pole seni täielikult näinud päevavalgust Nõukogude Liidus. Nimetet värsikogud kajastavad üha vähesõnalisemas, tabavamas kujundamisoskuses autori omapärast naiselikkust (millele on võõras pidulikkuse rüü), tema meeheidet, varjat pilget, ühtlasi aga veenvat usklikkust. Need elamused on suletud lühikestesse värsiridadesse, millel ei puudu uudsed, peamiselt rõhuliste täishäälikute kordumisel põhinevad riimid. Luuletaja eelistab kolmest värsijalast koosnevat mõõtu, kusjuures ta jätab tavaliselt värsirea sees ühe või kaks rõhutet värsijala-osa ära. Sellega ta saavutab järsema, kaasaegsema helirõhu.

Uue ainenä joonestub Ahmatova toodangus Esimene Maailmasõda. Luuletajatar, kes on seni esinend pisimõõtme harrastajana, peenelt väljatöötet piltide uurendajana, saab äkki jõuliseks kujuriks. Seejuures on imestama panev, et ta saavutab võimast luuletõelust lühiluuletuse vormis. Ilu-tunnetuslikult tuletavad need värsipalad meelde vanakreeka münte, millede monumentaalsus ületab suure osa moodsest, tihti hiigelmõõtmes teostet skulptuurist. Veel meelihaaravam aga on too otsustavus, mis purskub luuletajanna ahastusest. – Ta on nimelt nõus ohverdama nii oma armastuse kui ka lapse, kui see ohvriand peaks abistama tema kodumaad:

P a l v e

Määra mulle palaviku, unetuse,
haiguse, lämbumise rasked aastad.
Võta minult ära minu laps, minu elusõber
ning mu saladuslik luuletamisanne.

Nõnda — pärast paljusid ängistavaid päevi —
ma palvetan Sinu liturgia ajal
selleks, et pilvemass sünge Venemaa kohal
muunduks pühaduspaiaste kiirguseks.

(Ülalesitet tõlge — nagu sellele järgnevad katsetisedki — on mõeldud üksnes temaatilise seletusena. “Palve” algupäränd on kirjutet kolmejalgses anapestis, nais- ja meesriimidega. Värsirea seesmine instrumenteering tugineb *g, l, n* ja *r* häälikute asjalikul, vastavuses-oleval rakendusel. Vahetu sõnastus ja rütmi tõusev hoogsus teevad selle väikese luuletuse suurejooneliseks poemiks).

Pühadus- või aupaiste, glooria (slaava), millest Ahmatova oma “Palves” kõneleb, pole muidugi mõeldud sõjalise võidu arbumisena, küll aga mingi müütilise pääsmisena või mingisuguse müstilise valgussõõrina, mida ta ihaldab oma isamaale. Osaliselt sarnlevana oma laadilt tundub ka too Ahmatova hilisem otsus-uskumus jääda maapagulaseks oma enda kodumaal, too õigus, mida luuletaja on korduvalt tuliselt kaitsnud. Pärast enamlaste riigipööret, kui ligi miljon tema kaasmaalast jättis Venemaa maha, jäi Ahmatova oma rahva juurde. Otsegu mingi iharuslik tung ennast piinata lasta ja samas oma kannatuste üle uhke, jah, kõrk olla, avaldub tema järgmises kuulsaks saanud luuletuses:

Ma ei viibi nende leeris, kes jätsid maha Maa
vaenlastele lõhkikiskumiseks.

Nende jämedaid meelitusi ei pane ma tähele
oma laule ma neile ei kingi.

Siiski jäädavalt kaastundlik olen ma pagulase
kui vangistetu, kui haige vastu.

– Rändaja, su tee on tume,
koirohu järele lõhnab võõramaa-leib.

Aga siin, – tulekahju tundetus vingus,
nooruse jäätmeid hävitades,
me ei juhi enestelt kõrvale
ühtki lööki.

Ja me tajume, et hilises hinnangus
mõistetakse õigeks iga meie tund;
ning maailmas pole olemas meist nurisematuid,
uhkemaid ja lihtsamaid inimesi.

(Selle luuletuse algupäränd on kirjutet *Jevgeni Onegini* rütmis, ja on üllatav tõdeda, et too näiliselt mänglev rütm võib avarduda niisuguse rangusega, nii et seda teksti võib lugedes venitada ose *largo maestoso*'ks).

Hurjutades vene pagulasi, on nõukogude kriitikud korduvalt osutand selle luuletuse esimest rida (“Ma ei viibi nende leeris, kes jätsid maha Maa”), kuid neile pole seni lubatud tsiteerida sellele järgnevat rida (“vaenlastele [s.o. enamlastele] lõhkikiskumiseks”). Pärast 1917-ndat aastat ei ole Ahmatovale Venemaal antud luba ühegi uue, *iseseisva* värsikogu avaldamiseks. Ilmund on üksnes valikkogud, kusjuures välja on jäetud paljud usulised luuletused, mitmed isamaalised laulud ja isegi osa armastuslüürikast. Peab samuti alla kriipsutama, et Ahmatova luuletuskogude üldtrükiarv ei ulatu praegu seitsmekümne tuhande eksemplarini (kaasa arvatud on siin ka tsaariajal ja paguluses korduvalt väljaantud raamatud), kuna samal ajal kommunistlik pseudo-mässaja Jevgeni Jevtušenko üheainsa luuletuskogu tiraaziks on korduvalt olnud sada tuhat eksemplari.

Aga pöördugem veel kord tagasi viimati tsiteerit luuletuse juurde. — Anna Ahmatova on selles väga karm pagulaste vastu. Täiesti asjatult nimetab ta nende austust “jämedaiks meelitusteks”. “Jämedaids meelitusi” on talle teind just enamlastest poliitilised kirjanduskommissarid, nagu näiteks stalinistlik värsitaguja Surkov, kes pärast Stalini surma püüdis sel teel endale endisi õigusi ennistada.⁵ Samal ajal on luuletajannast Öhtumaal kirjutet peenes, vaimsustet — tema loomingule vastavas stiilis. Tema taidelist kujundamisuskust on just Vabas Läänes arendand tema järglased ja kaaslased eesotsas Georgi Adamovičiga. Teatavasti pole Nõukogudes aastakümneid üldse midagi objektiivset kirjutet Ahmatovast. Ka praegune, tema loomingu osaline tunnustamine on õigupoolest luuletaja suureks kurblooluseks. (Muidugi too Ahmatova luuletus kirjuteti aastal 1921 ning ei ole just täpne seda arvustada tänasest kauguspildist väljudes).⁶ Üksnes maapaguluses on ära trükitud kõik tema siia poole pääsnud teosed. Käesoleval ja järgmisel aastal ilmuvad Vabas Maailmas tema *Kogutud teosed*, mis avaldetakse Tartu tähetorni direktori ja *De geographica positione speculae astronomicae Dorpatensis* autori Friedrich-Georg-Wilhelm Struve otsese järeltulija professor Gleb Struve poolt, seda nimelt kahes mahukas köites (Inter-Language Literary Associates' kirjastuse väljaandena).

4.

Anna Ahmatova ja Marie Underi loomingut vaadeldes võime kokku seada märkimisväärseid, kõrvutuseks või võrdluseks sobivaid arutlus-rööbikuid. Esimeseks muljeks on küll arusaam, et nii ühe kui ka teise luuletaja stiil on mingi teissuguse sirgjoone naabruses liikuv (koguni samas

tasapinnas asetsev), kuid sellega mitte-lõikuv sirgjoon. Üldpilt paistab olevat vägagi erinev. Kui kasutada taas Nietzsche poolt leiutat, kahjuks küll juba ärakulutet (sellegipoolest küllaltki täpset) piiritlemist, tundub, et Underi puhul meil on tegemist dionüüsliku andega, Ahmatova puhul aga apollonliku vaimuga. Kuid vaadelgem veidi lähemalt nende autorite eriomadusi.

Nii Ahmatova kui Under alustasid kirjutamist impressionistidena. Mõlemad taotlesid oma noorustoodangus vahetuid muljeid ja puht-isiklike elamuste, meeolude ning tunnete varjundeid. Samas on aga huvitav allakriipsutada see tõik, et too mõlemate luuletajate individualistlik vormiharrastus ei kujunend sisu kahjuks. Under esines maalija-impressionistina ja Ahmatova impressionistliku kujurina (päris alguses koguni värss-kameede uurendajana, kuigi tema luuletused reetsid joone kõrval ka süvendet pindade värvin-gut). Ahmatova noorusvärse on juba võrreldud Debussy muusikaga (Gabriel Fauré oleks mu meelest küll sobivamaks esimeseks võrdkujuks). Kalduksin arvama, et ettekujutetavas muusikalises impressionismis kuulub nii Ahmatova kui ka Under pigemini noore Ravel'i koolkonda. Mõlema-te puhul on atmosfääriline väärtus, — *toon-kui-niisugune* moodustamas ainult tausta (sealjuures esineb jooneline element ikkagi tugevamini Ahmatova kujundamislaadis). Maalitaides oleks Under Claude Monet'ks ja Ahmatova Edouard Manet'ks; kõrvutiseks mõtteks on, et spontaanselt graatsiline Under on Renoir'iks (hümniliseks elujaatajaks ning värvi kui *vormi* rakendajaks) ja et Ahmatova on De-gas'ks (kahtlevaks, irooniliseks jooneilu viljelejaks). Selle meeliskelu raames on aga tähtis taas rõhutada, et Under on oma algperioodis maalija, Ahmatova aga — skulptor. Raid-

taide valdkonnas on küll üsna raske leida vene luuletajana võrdset kuju. — Kas seisab Ahmatova n.n. toskaana “veristide” Lorenzo Bartolini, Giovanni Dupré ja Adriano Cecioni naabruses? — Vaevalt küll. Peame oma pilku jällegi Degas suunas teritama, seekord Degas’d kui skulptorit silmas pidades. Selle meistri peen valgusekäsitlus, tema puhas, “läbipaistev” voolimisoskus vastavad mitmeti vene poetessi varjundet, kuid samas lakooniliselt välja-modelleerit stiilile.

Ahmatova toodangu keskmisest ajajärgust on meil praegu veel raske täiesti selget pilti saada, kuna pärast aastat 1917 pole temal (nagu juba eespool mainitud) olnud võimalik anda välja *uusi luuletuskogusid* (üksnes mõne üksiku, tsenseerit valimikkogu). Under pöördus teatavasti ekspressionismi poole ning ekspressionistlik või dramaatiliselt-romantiline “hääldusviis” on jäänud tänaseni üheks tema sõnataide põhisoseks. Muidugi pole Under kunagi taotelnud programm-ekspressionismi, nii nagu Ahmatovagi pole iialgi kavatsend saada programm-impressionistiks. Pärast oma impressionistlikku (üsnagi laialdast tunnustust leidnud) katsetusperioodi valis Ahmatova tee tagasi klassika juurde. Niisugust suunda ja hoiakut soodustasid osaliselt tema uurimused Puškini luule ja Peterburi klassitsistliku ehitustaide valdkonnas. Tema värsside uus, dramaatilisem toon avardus küll pidevalt, kuid see sündis just pärimusliku vormi ja koetise raames. Klassikale vastasrindlik rahvaluule pole noort Ahmatovat palju puudutand, selle hingust on tunda peamiselt tema hilisloomingus. Igal juhul pole ta kirjutand midagi Underi ballaadide taolist (Raheli ja Jakobi lugu *Moosese Raamatust*, mis innustas Underit looma nii värviküllased ja rahutud, paremas mõttes rubenslikult-aistivuslikud *Tuudaimimarjad*, on Ahmatova käsitluses leidnud plastilist sõ-

nakujude-väljatöötamist; see on kirglik, kuid samas ruumiliselt selge, jah, otsegu poussinlikult distantseeruv luule).

Oma sõnastuses on Under osand meisterlikult sulatada rahva- ja kõnekeelt keeleuenduse väljenditega. Tema sõprus Johannes Aavikuga, tolle esteetilise ja muusaliku keelepuhastaja- ning -loojaga, on vist ainulaadseks poeedi ja keeleteadlase liiduks meie kirjanduses. Ahmatova aga on omalt poolt liitnud kõnekeele klassikalise luulekeelega, saavutades seejuures kummalise, kuid väga veenva vastuseadmise ülevusest ja ülilihtsusest. Värsimeloodika ruumis on Underil ülekaalus lauluhääle (Singstimme), Ahmatoval aga peamiselt kõnehääle (Sprachstimme) väärtused. Sellele vaatamata väljendub mõlema loomingus truu sõsarlikkus helitaidega, kusjuures värsimõõdu vältelised astendused asenduvad nende salmides tavaliselt sügava hinguse kvaliteetidega. Lemmikmeetrumeiks on mõlemail jambid, anapestid ja trohheused. Riimid mõjuvad nende paremais värssides kadentsidena, muusikalise lause lõpuna, vahel isegi suurte seisakutena.

Underi ja Ahmatova sümboolikas on vähe ühist. Vaadeldes näiteks kas või venelanna lemmikpilte: pajupuud ja alleed. Mõlemad vihjavad endasse-sulet usalduslikkusele. Religioosne Ahmatova ei tunneta loodust Jumala kehastusena. Ka jõgi, mida ta niisuguse kiindumusega kirjeldab, on ju raudkivi surut Neeva. Ja oma mereluuletustes ei seisa ta kunagi mere kui Jumala ees, nagu see sünnib loodusreligiooni indleja Underiga. Ja kuigi Neeva on palju veerohkem Seine'ist, võib-olla ütleks Under ka *selle* jõe kohta:

On's mõni jõgi?: terasvõrru kerit
ta vaevalt hingata saab raudkorsetis.

Underi lemmikpuudeks on pihlakad — viljakuse, jah,

“sigimesehimu” võrdkujud. Kord ühes vestluses minuga rõhutas ta ka oma tunnet pihla-pihelga kui “püha puu” vastu. Teedest veetlevad Underit maanteed, kuid veel rohkem üksildased mereäärsed jalgteed ja rajamata rajad. Kalurikülades, metsades ja nõmmedel tunneb ta end kodus olevat. Üldperspektiivis on Under põhjamaine panteist, Ahmatova – vahemeremaiselt tajumuslik looja, Pariisi ja Peetrilinna ilutunnetaja; mitte asjatult ei olnud luulestilisatsiooni harastaja Mihhail Kuzmin (1875–1928) tema esimesi soosijaid. Painteistlikku, ennast-vallalöövat hoiakut ilmutab ka Underi, – Ahmatova omast palju pikem värsirida, tema lainetav ja voogav, nõidumist uhkav rütm. Usulis-filosoofilistele õpetustele, võrdkujustustele ja stiilistele erinevustele vaatamata pole aga ei Under ega Ahmatova värsikonstruktsioonid, küll aga Jumala armust sõnamüütikud. Ja oma hilisloomingus muutuvad nad üha rohkem mõistukõnelisteks, paraboolseiks ennustajaiks.

5.

Erinevat luule- ja elurada käies leidsid nii Ahmatova kui ka Under end kolmekümnendate aastate lõpul (ja hiljem) niisugusest olukorrast sissepiiratuina, et nad ei saand “enam vaiki olla”. Paljud Ahmatova sõbrad olid enamluse ajal vanglaisesse kadund, teised olid vaikima sunnitud või tegelesid (nagu ta isegi) kõrvaliste kirjatöödega, peamiselt tõlkeid valmistades, kolmandad viibisid maapaguluses. Puhtisiklike elamuste alal lõi luuletajanna südamesse paranematu haava tema ainsa poja, silmapaistva muinsusteadlase-orientalisti Lev Gumiljovi põhjuse, mitmekordne, viisteist aastat kestnud vangistus (“ekslükult” peeti teda koonduslaagris veel ligi kolm aastat Hruštšjovigi n.n. “vabameelse” valitse-

mise ajal). Ahmatova silme all küüditati Neevalinnast rohkem kui kakssada tuhat inimest. *Reekviem* joonestubki nende sündmuste taustal, seda ei tule mõista üheainsa inimese — Ahmatova kui kannatava ema — üleelamise kirjeldusena. See luuletuste-sari on õigupoolest paljude saatuste põiminguks.

Anna Ahmatova *Reekviem* ja Marie Underi “Jõuluterivitus 1941”, tema “Sõduriema”, “Me ootame”, “Päälekaebamine” ning “Mälestus ja töotus” pole nende luuletajate isendlikuks “hinge karjeks”. Need teosed on luuleks saanud rahvasüdame ahastusraskund appihüüdmised. Neid värsse lugedes tundub, et Underi ja Ahmatova murelik suu on üksnes rahva kurbloomuse vahendaja, üksnes vahelüli rahva meelegaarutuse ja trükisõna vahel, kusjuures meedium tähendab siin just elamuse keskkonda. Seda ise tahtmata muutuvad Ahmatova ja Under tolleks ürgseks, kõikekaitsvaks, kuid samuti karmiks ilminguks, mis kaudselt võrdub Erich Neumanni uurimuses *Die grosse Mutter* kirjeldet kujule. Enamluse hirmuvalitsus ei ole leidnud teistes, mulle tuntud keeltes niisugust veenvalt-vahetut, taideliselt-hingestet, jõulist tunnetust ja hukkamõistu, nagu see avaldub nende kahe euroopaliku värsimeistri mainit teoseis. Ka kujundavas taides või muusikas pole minu teada keegi teine suutnud luua samaväärset. Enamlusest, Teisest Maailmasõjast, hitlerlusest, õhurünnakutest, koonduslaagritest ja sõjavangidelaagrist jäänd mälestused (kas võib üldse *mälestada* seda, mis ei või kunagi ununeda?) — need kestvad elamused on ju meile palju tugevamad samadel teemadel loodud taideteoseist. Juudi soost taidurid on näiteks püüdnud luua koonduslaagrite dokumentatsiooni ja võrdkujustust, kuid see pole nendel kahjuks õnnestund. Näib, et prantsuse

maalija Georges Rouault (1871–1958) on ainus, kes on lähenend sõjavapustuste ja kaasaegse inim-kurbloomuse õige esteetilise tõenduseni. Pärast Esimest Maaailmasõda oli see üks Marie Underi lemmikuid — Käthe Kollwitz (1867–1945), kes suutis luua veenvaid graafikalehti näljast ja surmast. Ahmatova *Reekviem* ja Underi ajalaulud avarduvad Rouault' ja Kollwitzi parimate päälekaebamiste naabruses. Need on üllad näited retoorilisest luulest, tollest poeesia liigist, mille järjekestvus maailmakultuuris on meile tuntud juba oma nelituhast aastat. (Mõned kaasaja arvustajad, kes on nii vabad, et nad ei suuda isegi vabastada end oma dogmast: eelistades *ainult* abstraktset taset ning sisutut, antiheeroslikku kirjandust, peaksid uurima lähemalt Underi, Ahmatova, Talviku, Claudel'i, St. John Perse'i ja Pasternaki vaimustavalt erutavat, retoorilist, kangelaslikku, sisuranget luulet).

Ahmatova *Reekviem* toodi Nõukogude Liidust salaja välja aastal 1963 ja samal aastal ilmus see Münchenis Vene Paguluskirjanike Ühingu väljaandena. Marie Underi tõlge on tehtud selle väljaande järele. Peab imestama, et see teos ei saand Läänes niisama kõmuliseks kui Boris Pasternaki *Doktor Živago*, nähtavasti puudus sellel Nobeli auhinda ümbritsev publitsiteet. Vahepeal on *Reekviem* kolm korda tõlgitud prantsuse keelde, üks kord inglise ja kaks korda saksa keelde. Neist ja teistest tõlkeist on huvitavamaiks ameerika luuletaja Robert Lowell'i ja poola poeedi Józef Lobadowski omad (viimane ilmus Pariisis). Ometi, Lowell'i töö on ebaharilikult vaba tõlgitsus-ülekanne, pigemini teisendus *Reekviemi* teemal ja Lobadowskil puudub kahjuks suuremõõdulisem luuletajaanne, et järele luua Ahmatova elutükavat sõnastust. Underi tõlge on täpne ja truu sisuliselt ning

väga sarnanev keeleliselt. Siinjuures peab märkima, et mõlemad värsimeistrid on oma ajaluules kasutand piirdeliselt loomulikku, vahetut keelt, üpris tihti: lihtset kõnekeelt. Ahmatova tarvitab paiguti isegi *častuška* (uuemat liiki vene rahvalaulu) väljenduslaadi. Samuti pihib ta, et tema sõnarrüü on kootud ta saatuskaaslastelt kuulnud “vaestest keelendeist”.

6.

Reekviemi üldsisu on meile kogemuslikult tuttav ja see ei vaja seletamist. Kommenteerimist nõuavad aga võib-olla mõned üksikasjad. —

“Ježovščina” on NKVD juhi Nikolai Ježovi järele nimetet ajajärk. Ježov ise, üks vereahnemaid poliitilise politsei ülemaid, mõrvati (arvatavasti Stalini käsul) 40-ndail aastail.

Luuletuse “Sissejuhatuses” lõpus esinevad vangiveokid on Nõukogude Liidus tuntud “Mustade Marusjade” nime all. Selle nime reprodutseerimine algupärasest vormis oleks aga võõrkehaks tõlkes; seepärast Marie Under ei tarvitagi seda (meie kõrvale labaselt kõlavat) “oskussõna”.

Luuletuses nr. 1 (“Sind viisid nad koidikukumas...”) räägitakse “Streletsid” naiste ulumisest. — Venemaa verises ajaloos tuletab enamlus meelde Ivan Julma, Peeter Esimese ja Nikolai Esimese valitsemise menetlusi, kuid ületab oma roimarlikkuses kõik, mis kunagi Vene ja maailmaajaloos on tehtud inimõiguste reetmise alal. Ka Inkvisitsioon, Auschwitz ja Hirošima kahvatavad selle ees. — Teiste hirmuvallitsuste sooviks oli tavaliselt likvideerida vaenlased, enamluse ideeks pole üksnes hävitada süütute inimeste elu, vaid esmajoones — mõrvata nende hing. — “Streletsid” (“Am-

burid”) tsaar Ivan Julma poolt asutet jalaväeosad, mis koosnesid peamiselt ihukaitseväelastest, likvideeriti Peeter Esimese poolt aastal 1689. Peeter Esimene võttis isiklikult osa nende hukkamisest Kremli müüride all.

Luuletuses nr. 2 esinevat rida: “poeg on vanglas, hauas mees” võiks vaadelda kui biograafilist nentimist. Nagu eespool öeldud, lasti Ahmatova mees Nikolai Gumiljov maha ja nende poeg Lev veetis hiljem palju aastaid vanglasis. Aga kas see pole tüüpiliseks pildiks üldse perekonnaelust enamlaste all? – Üsna vähe leidub vist seal perekondi, kus ükski perekonnaliikmeist pole vangistat olnud.

Luuletuses nr. 4 räägib Ahmatova irooniliselt endast kui “lõbusast pilkajast”, vististi tuletades meelde oma muretut “boheemlikku” elu enne Esimest Maailmasõda. Samas luuletuses esinevad “Krestõ” (“Ristid”) – on kurikuulus Peetrilinna eeluurimusvangla, kus vahistetuid peeti kinni ja piinati enne kohtuotsust, et neid siis hiljem teistesse türmidesse edasi saata.

Luuletuses nr. 8 (“Surmale”) mainit sinine mundrimüts oli teatavasti NKVD vormiriiete üks tundemärke.

Luuletuses nr. 10 (“Ristilöödu”) motoks on kiriku-slaavi tekst “Ne rōdai mēne Mati, vo grobu sušču” (“Ära nuta mind, Ema, mind hauas viibijat”). Need – ülestõusmispüha laupäevahommiku jumalateenistuses (kaanonis “Merelainega”) esinevad sõnad on teatavasti seotud kuulsal samanimelise ikooniga. See 18-nda sajandi jumalaemapilt on arvatavasti pärit maalija Prokop Čirini ateljeest (vaaata: N. P. Kondakovi teost *L'icone russe, I* (Praha, 1928, lhk. XV.: “Ne pleures pas sur moi, Mère”).

“Epiloois” nr. 1 esinev “Kiilkiri” on arvatavasti poeetiliseks võrdkujuks, aga võib-olla vihjab see samuti teatavale

ikoonimaalingu-tüübile. Kiilkirja graafilises maneeris maali-
ti nimelt kannatavate pühakute nägusid, et neid tugevamini
märgistada valuvagudega.

“Epiloogis” nr. 2 loeme üht suurimaid süüdistusi, mis
üks kirjanik võib oma rahvale heita. — Ahmatova räägib
mälestussambast, mida vene rahvas temale vahestiselt võiks
püstitada. See aga pole ta lemmiku Puškini “Exegi monu-
mentumi” taoline rõõmu-ja-uhkust-innustav ausammas. Vas-
tupidi: siin (neis neljajalgseis, üksnes teravaist meesriimi-
dest piiratus, meelimõjutavais daktüleis) avaldab Ahma-
tova ränka põlastust oma rahva rõhujate vastu. — Ta ütleb,
et kui võib-olla kunagi Venemaal talle soovitakse ehitada
monument, siis *nõustub* ta selle mõttega *ainsal* tingimusel:
too ausammas ei tohi seista mere kaldal (tema sünnikohas
Odessas), ka mitte tema armastet Keisri Aias (Tsarskoje Se-
loo pargis), ei! — too ausammas peab püstitetama ühte Le-
ningradi vanglahoovi. Ja et ka rahulikus surmas ei suudaks
ta iialgi unustada NKVD küüditamisveokite mürinat.

Jumaliku Komöödia teise osa kahekümneseitsmendas
laulus otsib Dante teed tulemüüridest läbi. Leegid kõrve-
tavavad teda niisuguse hooga, et ta on koguni nõus heitma
end keeva klaasi sügavikku, et leida veidikesegi karastust.
Meie, keda on põletand enamluse läbielamus, ei tarvitse ot-
sida lunastust sulaklaasi sukeldudes. Meile on antud raske
rõõm kasta meie pale “Reekviemi” ja “Jõulutervituse 1941”
valupuhtasse, inimõigust ja -väärtust tagasikinkivasse lättesse.
See on *uus* Kastaalia allikas, mille ülesannet ja mõju ei suut-
nud endile ette kujutada isegi vanakreeka tragöödiate näge-
muslikud loojad.

Reekviemi sissejuhatuses küsib üks Anna Ahmatova saatuse-kaaslane (kes arvatavasti esindab kogu kannatavat rahvast), kas luuletajanna suudab *se*da kirja panna. "Suu-dan" vastab Ahmatova kindlameelselt. *Reekviem* ja Marie Underi ajaluule tõendavadki, et erakordne taidur o n või-meline kirjeldama ja võrdkujustama ka kõige vapustavamad inimalandust.

Aleksis Rannit

Ambrusepäeval 1965

P.S. 8-V-67

Anna Ahmatova suri viienda märtsi hommikul aastal 1966 Moskvast. Vastavalt kadunu soovile toimus matusetali-tus meremeeste kaitsepühaku Nikoola Morskoi kirikus Pe-terburis 10-dal märtsil. Samal päeval süngiteti ta mulda Kellamäel, mida sovjeedid on ümberristind "Komarovo'ks". Nii leidis Ahmatova igavese rahu sellel maal, mida ta juba oma noorusluules nimetas hardalt "Karjala vaikseks maaks". Otsegu ennustus kõlavad nüüd tema aastal 1917 kirjutet read: "Juba igatseb mind / Karjala muld".

Luuletajanna eest peeti hingepalvusi mitmes Vaba Maa-ilma keskuses, nende hulgas Pariisi ja New Yorgi kirikutes.

A. R.

M ä r k m e i d

1) Küchelbeckeri eestiainelisest jutustusest *Ado*, mis käsitab 13-nda sajandi sündmusi, mille taustal poeetiseeri-takse eestlaste iseloom ja Eesti loodus, puudub kahjuks seni tõlge meie keelde. Avinurmes ja Võrus üleskasvand Küchel-

becker räägib ka oma luuletustes hellatundeliselt Eestist. Selle meeldumuse ja kiindumuse eriti veenvaks tõendiks on tema meisterlik luuletus "Vaher" (Kljon), mille ta oli loond oma vangipõlves Siberis aastal 1832. Selles luuletuses nimetab Küchelbecker Eestit "rodnaja'ks" ("V lesahh mojej Estonii rodnoi"). "Rodnaja" on "lihan", "oma", "omane", "kallis", "armastet", — kuid õige vaste sellele, — viimset, saatuslikku tundelähedust osutavale väljendile puudub eesti keeles. Küchelbeckeri jutustusest *Ado* on meil kriitiliselt kirjutand Valmar Adams (Looming, 1956, nr. 4, lk. 515–521, samuti: *Izvestija Akademii Nauk SSSR, Otdelenije literaturõ i jazõka*, 1956, tom XV, võpusk 3, lk. 255–259).

2) Nevski Zritel, 1820, 1. märts, lk. 78.

3) Vt. George Ivask "Merežkovskij", *Lexikon der Weltliteratur im 20 Jahrhundert*, 2. Band, lk. 419–421. Käesoleval ajal kirjutetakse USA's seitse doktoritööd Hippiause luule ja tema kriitilise loomingu probleemidest.

4) On huvitav märkida, et kirjastus Bibliofiil eestlasest omanik Albert Org suutis päästa Gumiljovi luuletuskogu *Telk* (Šatjor) käsikirja enne autori mahalaskmist enamlaste poolt. Luuletuskogu ilmuski Bibliofiili väljaandena Tallinnas aastal 1922.

5) Vt. Ahmatova valikkogu *Stihhotvoreniija* (1909–1960), Moskva, 1961, lk. 294–305.

6) Kõige parem ja peenem vastus Ahmatovale seoses viimase suhtumisse enda sise-emigratsiooni on antud Adamoviči poolt kirjutet *Reekviemi* arvustuses "Na poljahn *Rekviema*" (Mostõ, nr. 11, 1965, lk. 206–210, München).

РЕЗЮМЕ

Свою статью «Анна Ахматова и Мария Ундэр» Алекс Раннит начинает обзором творчества женщин-поэтов России. От Анны Буниной, от карельской певицы-плакальщицы Ирины Федосовой, от первых представительниц русского художественного стихотворчества до кульминационного момента русской женской лирики: творчества трех самых выдающихся русских поэтов-женщин — Зинаиды Гиппиус, Анны Ахматовой и Марины Цветаевой.

Сопоставляя и анализируя творчество Анны Ахматовой и одного из самых крупных современных поэтов — Марии Ундэр, автор утверждает что ни та, ни другая не могут быть вложены в рамки какой бы то ни было одной стилистической школы. Раннит указывает на религиозно-мистические мотивы, связывающие творчество Ахматовой скорее с Блоком и Вячеславом Ивановым, чем с акмеистами. Но звукопись Ахматовой много строже, чем у символистов, в особенности у Бальмонта и Белого, и ее музыкальное чутье тоньше развито, чем у акмеистов. Рассматривая ритм знаменитого ахматовского стихотворения «Не с теми я, кто бросил землю», Раннит отмечает, что онегинский легкий, летучий, искрящийся, часто даже игривый ямб, которым написано это ахматовское стихотворение преобразуется у нее в суровый ритм *Largo Maestoso*.

Сопоставляя лирику Ахматовой и Ундэр, Раннит рассматривает первую как творца аполлинистической, а вторую — дионисийской категории; Ахматова раннего периода, по его словам, «скульптор» типа Дега, а ранняя Ундэр — «живописец» типа Ренуара. В среднем периоде творчества Ахматовой он видит «возврат поэта к Пушкину и петербургскому классицизму». В то же самое время Ундэр приближается к эстонскому фольклору. Библейская история Рахили и Иакова находит в стихах Ундэр беспокойно-красочное «рубенсовское» воплощение, а Ахматова повествует о том же дистанцированно-пластическим языком Пуссена. В символике Ундэр и Ахматовой Раннит находит мало общего. Ундэр — пантеистка, Ахматова вряд ли чувствует природу Божьим воплощением. Ахматова любит иву — эмблему грации, любит в гранит одетую Неву, искусно культивируемые парки и аллеи, утверждая как бы герметический принцип своей эстетики. Ундэр любит бурную морскую стихию — она перед нею стоит, как перед Ликом Господним, из деревьев же ей больше всего по душе рябина — образ плодovitости.

Несмотря на значительные расхождения, доходящие до противоположности, в метафорическом мышлении и в поэтике Ундэр и Ахматовой, обе они — к концу тридцатых годов — были уже не в силах молчать: они начинают писать стихи на резко-актуальные темы. Ахматова создает свой *Р е к в и е м*, Ундэр — ряд стихотворений, являющихся для эстонцев своего рода вариациями их национального гимна; это — «Рождественский привет 1941 года» (в котором символически говорится о массовой депортации эстонцев в Сибирь), «Мать солдата», «Жалоба», «Воспоминание и клятва». Эти произведения

Ахматовой и Ундэр — не только крик их собственной изболевшейся души: скорее напротив, создатели этих произведений становятся как бы рупорами, чувствительными антеннами и отвоплотителями своих страждущих народов. Раннит считает, что упомянутые выше «песни времени» Ахматовой и Ундэр не имеют себе ничего равноценного ни в современном изобразительном искусстве, ни в современной музыке — в произведениях, созданных на темы каторги, депортации, войны. Стилистически Ундэр и Ахматова становятся в этот период весьма близкими друг к другу. Ахматова прибегает в «Реквиеме» даже к форме народной частушки.

После детальных комментариев, предназначенных для эстонских читателей, Алексис Раннит заканчивает свою статью следующим образом:

«В двадцать седьмой песне второй части **Божественной Комедии** Дант пробивается сквозь стены огня. Пламя так опалает его, что он готов броситься в недра кипящего стекла, мысля обрести там хотя бы на миг некое охлаждение. Мы, опаленные испытаниями большевизма, не нуждаемся в таком искуплении — нам не надо окунуться в расплавленное стекло. Нам дана тяжкая радость погрузить свое чело в чистый от страдания (право человека и ценность личности человеческой нам возвращающий) источник: в ахматовский **Реквием** и ундэровский **Рождественский привет 1941 года**. Это — новый Кастальский ключ, воздействия и целенаправленности которого не сумели предвидеть даже визионеры-авторы греческих трагедий.

Во Вступлении к **Реквиему** Ахматову спрашивает одна из страждущих так же, как она сама (возможно,

эта «вопрошательница» — олицетворение всего истрадавшего народа) — сможет ли поэт это описать? — «Могу», — ни на миг не колеблясь, отвечает Ахматова. Реквием и стихи Ундэр на те же темы — лучшее доказательство того, что большие творцы способны создать убедительное художественное воплощение даже самых страшных глубин человеческого унижения.»

4-IV-1965

P.S. 8-V-67

Анна Ахматова умерла утром пятого марта 1966. г. в Москве. По желанию усопшей ее отпевали в церкви Николая Морского в Петербурге 10-го марта. В тот же день она была похоронена в Кэлломяги (Колокольный Холм), переименованный советской властью в «Комарово». Так она обрела вечный покой в той стороне, которую в стихах своей юности благоговейно называла «тихой карельской землей».

Почти предсказанием звучат теперь ее строки, написанные в 1917 году: «Уже по мне томится / карельская земля». По Ахматовой были отслужены панихиды во многих городах Свободного Мира, в частности в Париже и в Нью-Йорке.

А. Р.

REQUIEM

*Нет, и не под чуждым небосводом,
И не под защитой чуждых крыл, —
Я была тогда с моим народом,
Там, где мой народ, к несчастью, был.*

1961

ВМЕСТО ПРЕДИСЛОВИЯ

В страшные годы ежовщины я провела семнадцать месяцев в тюремных очередях в Ленинграде. Как-то раз кто-то «опознал» меня. Тогда стоящая за мной женщина с голубыми губами, которая, конечно, никогда не слышала моего имени, очнулась от свойственного нам всем оцепенения и спросила меня на ухо (там все говорили шепотом):

— А это вы можете описать?

И я сказала:

— Могу.

Тогда что-то вроде улыбки скользнуло по тому, что некогда было ее лицом.

1 апреля 1957 года, Ленинград

*Ei, ei võõra kaitse alla läind ma,
Mind ei varjand võõras taevakumm,—
Ei, vaid oma rahva juure jäin ma,
Kes on kõigist kõige õnnetum.*

1961

EESSÕNA ASEMEL

Kohutavail ježovštšina aastail veetsin ma seitseteist kuud ootejärjekordades Leningradi vanglate väravate ees. Kuidagi kord keegi "tundis mu ära". Siis minu taga seisev siniste huultega naine, kes kindlasti kunagi ei olnud kuulnud mu nime, ärkas meile kõigile omasest tardusest ja küsis, sositades mulle kõrva (seal rääkisid kõik sosinal):

— Kas *seda* suudate kirja panna?

Ja ma vastasin:

— Suudan.

Siis libises midagi naeratuse taolist üle selle, mis oli olnud kunagi tema nägu.

1. aprillil 1957 Leningradis

ПОСВЯЩЕНИЕ

Перед этим горем гнутся горы,
Не течет великая река,
Но крепки тюремные затворы,
А за ними «каторжные норы»
И смертельная тоска.
Для кого-то веет ветер свежий,
Для кого-то нежится закат —
Мы не знаем, мы повсюду те же,
Слышим лишь ключей постылый скрежет
Да шаги тяжелые солдат.
Подымались как к обедне ранней,
По столице одичалой шли,
Там встречались, мертвых бездыханней,
Солнце ниже и Нева туманней,
А надежда все поет вдали.
Приговор... И сразу слезы хлынут,
Ото всех уже отделена,
Словно с болью жизнь из сердца вынут,
Словно грубо навзничь опрокинут,
Но идет... Шатается... Одна...
Где теперь невольные подруги
Двух моих осатанелых лет?
Что им чудится в сибирской вьюге,
Что мерещится им в лунном круге?
Им я шлю прощальный свой привет.

Март 1940

PÜHENDUSEKS

Selle mure ees mäed kummardavad,
Jõelgi voolamine seisma jääb,
Kindlad ent on türmi lukud, tabad,
Mille taga vangid norutavad,
Tusas tapvas elu mööda läeb.
Mõnele tuul leebelt lehvitamas,
Mõnel' paistab loojak mahedast' —
Mitte meile, aeva me needsamad:
Võtmekrigin jälk meid kohutamas,
Valvurite raske jalaast.
Niikui palvetunniks ärkasime,
Metsistunud linna läbis tee,
Surmavaikseid hingi kohtasime,
Päike madalas ja Neeva udune —
Lootus laulis kaugel nagu ime.
Kohtuotsus... Pisar purskab silmast,
Nagu võtaks valu elu südamest.
Juba lahtikistuna maailmast,
Toorelt rabat rusikast raudkülmast,
Siiski sammub... Üksi... Vaarudes...
Kus nii mitu minu saatuskaaslast,
Kus küll nemad viibivad nüüd, kus?
Mida Siberis neil ulub tuisupööris?
Mida viirastub kuupaistesõõris?
Neile see mu viimne tervitus.

Märtsis 1940

ВСТУПЛЕНИЕ

Это было, когда улыбался
Только мертвый, спокойствию рад.
И ненужным привеском болтался
Возле тюрем своих Ленинград.
И когда, обезумев от муки,
Шли уже осужденных полки,
И короткую песню разлуки
Паровозные пели гудки.
Звезды смерти стояли над нами,
И безвинная корчилась Русь
Под кровавыми сапогами
И под шинами черных марушь.

SISSEJUHATUSEKS

See sündis, kui ainult veel koolnu
Näol naeratus võttis maad.
Ja tarbetult kõlkus kui olnu
Oma vanglate seas Leningrad.
Sündis siis, kui piinadest hullund
Astus hukule määratud hulk
Ja veduriviledest rullus
Neile hüvastijätmise huilg.
Surmatähed me kohal taevas,
Veriporiste saabaste all
Süütu Venemaa krampide vaevas,
Vangiveokite rehvide all.

1

Уводили тебя на рассвете,
За тобой, как на выносе, шла,
В темной горнице плакали дети,
У божницы свеча оплыла.
На губах твоих холод иконки.
Смертный пот на челе . . . Не забыть! —
Буду я, как стрелецкие женки,
Под кремлевскими башнями выть.

1935

1

Sind viisid nad koidiku kumal,
Ma saatsin sind silmavees
Kui surnut nii abitumalt,
Lapsed nutsid toas hämarduvas,
Küünal vaakus ikooni ees.
Su huuli pühamu paistel,
Surmahigis laupa ei unusta saa.
Tuleb mul kui streletside naistel
Kremlis torne all ulguda.

1935

2

Тихо льется тихий Дон,
Желтый месяц входит в дом,

Входит в шапке набекрень,
Видит желтый месяц тень.

Эта женщина больна,
Эта женщина одна,

Муж в могиле, сын в тюрьме,
Помолитесь обо мне.

2

Vaikselt voolab vaikne Don,
Kuldkuu tuppä tulnud on,

Müts pääs viltu, tuppä jääb,
Nurgas varju kuldkuu näeb.

See on naine üksinda,
Maha jäetud haigena,

Poeg on vanglas, hauas mees,
Palvetage minu eest.

3

Нет, это не я, это кто-то другой страдает.
Я бы так не могла, а то, что случилось,
Пусть черные сукна покроют,
И пусть унесут фонари . . .
Ночь.

3

Ei mina see ole, see keegi teine, kes kannatab nii.
Ei mina nii suudaks, ent see, mis on juhtund,
Musta kaleviga see kaetagu
Ja viidagu laternad ära...
Öö.

4

Показать бы тебе, насмешнице
И любимице всех друзей,
Царскосельской веселой грешнице,
Что случилось с жизнью твоей —
Как трехсотая, с передачею,
Под Крестами будешь стоять
И своей слезою горячею
Новогодний лед прожигать.
Там тюремный тополь качается,
И ни звука — а сколько там
Неповинных жизней кончается . . .

Kui oleksid näind, kena pilkaja,
Kõigi sõprade lemmik sa,
Nooruspäevade lõbus kilkaja,
Mis kord sünnib su eluga –
Kuis kolmesajandana saad
Kord seisma Krestõ-türmi ees
Ja kuis Uusaasta jäätanud maad
Kuumas sulatad silmavees.
Sääl vangla pappel on kõikumas,
Ega ühtegi häält pole hõikumas,
Ja kui palju sääl, kui paljusid
On lõppemas süütuid elusid...

Семнадцать месяцев кричу,
Зову тебя домой.
Кидалась в ноги палачу,
Ты сын и ужас мой.
Все перепуталось навек,
И мне не разобрать
Теперь, кто зверь, кто человек,
И долго ль казни ждать.
И только пыльные цветы,
И звон казильный, и следы
Куда-то в никуда.
И прямо мне в глаза глядит
И скорой гибелью грозит
Огромная звезда.

1939

5

Ju üle seitsmeteisme kuu
Mus kisendamas raev:
Sind koju kutsun, õnnetu,
Mu poeg ja minu vaev.
Kõik igavesti segi, kas
Kõik sootuks tumestund?
Kes inime, kes elajas?
Ons kaugel kaagi-tund?
On ainult tolmund lilli eel,
Ja kellalööke, jälgi teel
Teab kuhu või ei kuhugi.
Ja otse silma sähvatab
Üks hiigeltäht ja ähvardab
Mind hingepõhjani.

1939

Легкие летят недели,
Что случилось, не пойму.
Как тебе, сынок, в тюрьму
Ночи белые глядели,
Как они опять глядят
Ястребиным жарким оком,
О твоём кресте высоком
И о смерти говорят.

1939

6

Nädalad läind oma teed,
Ei ma mõista, mis see ongi,
Pojuke, et sinu kongi
Vaatasid need valged ööd,
Kullipilgul vaatamast
Ei nad lakka kogunisti
Üle sinu ülla risti
Ega surmast rääkimast.

1939

ПРИГОВОР

И упало каменное слово
На мою еще живую грудь.
Ничего, ведь я была готова,
Справлюсь с этим как-нибудь.

У меня сегодня много дела:
Надо память до конца убить,
Надо, чтоб душа окаменела,
Надо снова научиться жить, —

А не то... Горячий шелест лета,
Словно праздник за моим окном.
Я давно предчувствовала этот
Светлый день и опустелый дом.

1939. Лето

KOHTUOTSUS

Ja nüüd siiski kivist sõna langes
Minu rinnale, mis elus veel.
Pole viga, karastuses ranges
Saan ka sellest jagu mulle määrat teel.

Täna on mul väga palju teha:
Vaja mälu tappa lõpuni,
Vaja kiviks muuta hing, et keha
Õpiks elama nüüd uuesti.

Aga ei... See suve palav kahin
Justkui pidu minu akna all.
Ammu ette aimates ma vahin
Tühja majja päeval heledal.

1939. a. suvel

К СМЕРТИ

Ты все равно придешь — зачем же не теперь?
Я жду тебя — мне очень трудно.
Я потушила свет и открыла дверь
Тебе, такой простой и чудной.
Прими для этого какой угодно вид,
Ворвись отравленным снарядом
Иль с гирькой подкрадись, как опытный бандит,
Иль отрави тифозным чадом.
Иль сказочкой, придуманной тобой
И всем до тошноты знакомой, —
Чтоб я увидела верх шапки голубой
И бледного от страха управдома.
Мне все равно теперь. Клубится Енисей,
Звезда полярная сияет.
И синий блеск возлюбленных очей
Последний ужас застилает.

19 августа 1939
Фонтанный Дом

SURMALE

Sa tuled niikuinii — miks mitte nüüd?
 Ma ootan sind — see on nii raske mulle.
 Ma tule kustutin, uks avat ja mu hüüd
 On, kes nii lihtne sa ja imeväärne, sulle.
 Ükskõik mil kombel tuled: nagu pommisööst
 Või mürgitad mu katkuidudega
 Või tapma hiilimas bandiidina sa ööst
 Või sinu väljamõeldud lugudega,
 Mis kõigile ju tülgestuseni on teada:
 Et näeksin mundrimütsis sinises ma pead ja
 Ta kannul kaamet majavalitsejat...
 Ükskõik see mulle nüüd. Näe, aurab Jenissei
 Ja särab põhjanael. Ei halisejat
 Must ole enam. Ei, oh ei,
 Kui armastatud silmaläikesina
 Viim-viimne katab hirmuvina.

19. augustil 1939
 Majas Fontankal

Уже безумие крылом
Души закрыло половину
И поит огненным вином
И манит в черную долину.

И поняла я, что ему
Должна я уступить победу,
Прислушиваясь к своему
Уже как бы чужому бреду.

И не позволит ничего
Оно мне унести с собою
(Как ни упрашивай его
И как ни докучай мольбою):

Ни сына страшные глаза —
Окаменелое страданье,
Ни день, когда пришла гроза,
Ни час тюремного свиданья,

Ни милую прохладу рук,
Ни лип взволнованные тени,
Ни отдаленный легкий звук —
Слова последних утешений.

4 мая 1940.

Фонтанный дом

9

Ju poolenisti minu hing
Kaet meeltesegaduse leegist,
See joodab mind kui viinaving,
Mis kuristikku juhib teelist,

Ja mõistan, et ma talle vist
Pean loovutama võidu, kuuldes
Mu enda hullu sonimist,
Mis tuleks nagu teistest huultest.

Ja midagi ei luba ta
Mul kaasa võtta enesega
(Kuis teda ka ei anuks ma
Ja kuis ei tüütaks palvetega) :

Ei kivistunud ohkamist,
Ei poja kohutavaid silmi,
Ei vanglas veedet kohtamist,
Ei üleelat kõueilma,

Ei armast käte jahedust,
Ei pärna erutavat varju,
Ei viimse sõna mahedust, —
Ei seda loovutama harju.

4. mail, 1940
Majas Fontankal

РАСПЯТИЕ

*«Не рыдай Мене, Мати,
во гробе суццу».*

I

Хор ангелов великий час восславил,
И небеса расплавились в огне.
Отцу сказал: «Почто Меня оставил!»
А Матери: «О, не рыдай Мене . . .»

II

Магдалина билась и рыдала,
Ученик любимый каменел,
А туда, где молча Мать стояла,
Так никто взглянуть и не посмел.

1940-1943

RISTILÖÖDU

*“Ära nuta mind, Ema,
mind hauas viibijat”.*

I

Kui sulatuled taevast läitsid,
Suurt tundi kiitis inglikoori ind,
Ta Isalt küsis: “Miks mind maha jätsid!”
Ja palus Ema: “Ära nuta mind...”

II

Magdaleena jäänd ängitsema,
Lemmikjünger säääl kivines,
Kuid vaikusse tarduvat Ema
Kes julgeks vaadata, kes?

1940–1943

ЭПИЛОГ

I

Узнала я, как опадают лица,
Как из-под век выглядывает страх,
Как клинописи жесткие страницы
Страдание выводит на щеках,
Как локоны из пепельных и черных
Серебряными делаются вдруг,
Улыбка вянет на губах покорных,
И в сухоньком смешке дрожит испуг.
И я молюсь не о себе одной,
А обо всех, кто там стоял со мною,
И в лютый холод, и в июльский зной,
Под красною ослепшею стеною.

EPILOOG

I

Ma kogesin kuis palged sisse vajund,
Hirm kuidas vahib laude alt,
Kuis nagu karedat kiilkirja raiund
On näole kannatus karm-jubedalt,
Kuis ruuged kiharad, kuis mustad juuksed
On hõbehalliks muutund üle öö,
Kuis naeratustest saanud valunuuksed
Ja hirmust naerukatset esile ei löö.
Ei üksi enda pärast ma ei palu,
Vaid kõigi eest, kes seisid väsind jalu
Koos minuga nii pakases kui kuumas juulis
All pimenenud punamüüri saos ja tuulis.

II

Опять поминальный приблизился час.
Я вижу, я слышу, я чувствую вас:

И ту, что едва до окна довели,
И ту, что родимой не топчет земли,

И ту, что красивой тряхнув головой,
Сказала: «Сюда прихожу, как домой».

Хотелось бы всех поименно назвать,
Да отняли список, и негде узнать.

Для них соткала я широкий покров
Из бедных, у них же подслушанных слов.

О них вспоминаю всегда и везде,
О них не забуду и в новой беде,

И если зажмут мой измученный рот,
Которым кричит стомиллионный народ,

Пусть так же они поминают меня
В канун моего поминального дня.

А если когда-нибудь в этой стране
Воздвигнуть задумают памятник мне,

Согласье на это даю торжество,
Но только с условием — не ставить его

II

Taas läheneb mälestustunde neid.
Ma näen, ma kuulen, ma tunnen teid:

Jah, teda, kelt tuues ju lahkus hing,
Teist, kellel alt jalge võet kodupind,

Ja toda, kes raputas ilusat pead
Ja ütles: "Kui koju siia tulema pead".

Veel üksikult kõiki neid hüüaksin,
Kuid ei mäleta, kuidas ka püüaksin.

Neilt kuuldud sõnust mul kootud sai
Neile katteks vaip, mis avar ja lai.

Ma meenutan ikka ja kõikjal neid,
Ka nüüd, kui käin uusi ohu teid,

Kui sulgeda saakski mu piinat suud,
Kust karjub sada miljonit õnnetut,

Oh et nemadki oma hädade sees
Ka paluksid minugi hinge eest.

Ja kui siin maal mõeldaks kunagi
Ausammas ehk rajada mullegi,

Siis sellise pidupäevaga nõus
Vaid olen, kui selle samba tõus

Ни около моря, где я родилась:
Последняя с морем разорвана связь,

Ни в царском саду у заветного пня,
Где тень безутешная ищет меня,

А здесь, где стояла я триста часов
И где для меня не открыли засов.

Затем, что и в смерти блаженной боюсь
Забыть громохание черных марусь,

Забыть, как постылая хлопала дверь
И выла старуха, как раненый зверь.

И пусть с неподвижных и бронзовых век
Как слезы струится подтаявший снег,

И голубь тюремный пусть гулит вдали,
И тихо идут по Неве корабли.

1940. Март

Ei mere kaldale kerkiks, kus
Ma sündind olen: sest katkestus

Mul viimnegi side merega.
Ei Keisri Aeda see sobi ka,

Kus seisab mu toonane lemmikpuu,
Kus otsib mind vari kurblikult truud,

Vaid siin, kus kolmsada tundi just
Ma seisnud, ent mulle ei avatud ust.

Sest kardan, kui käes on mu surmatund,
Vast unub mul mürin, mis katkestas und,

See mürin veokeist mustadest, mis
Mu kõrvus kui jubedam lummutis,

Et ei unuks kuis paukus neetud uks
Ja vanaeit ulus end meeletuks.

Mu pronksiks tardunud laudelt et
Lund sulavat voolaks kui silmavett,

Ja vangla tuvi säääl kudrutaks veel,
Ning vaikselt läeks laevu Neeva veel.

1940. a. märtsis

ANNA AKHMATOVA, JE PENSE A VOUS

Dimanche, 15 mai 1966.

“Anna Akhmatova, je pense à vous.” Je me le redis, durant tout ce jour, du même ton que je me suis toujours murmuré le vers de Baudelaire: “Andromaque, je pense à vous...” Andromaque émergeait pour Baudelaire d’une préhistoire brumeuse. Anna Akhmatova, elle, vient de mourir, inconnue de nous tant qu’elle a vécu, et maintenant nous savons qu’elle était un des grands poètes de la Russie soviétique, mais ce n’est pas pour cela que nous l’aimons: c’est que cette créature si frêle a assumé l’interminable supplice de son peuple. La jeune femme qui, dans ses belles années d’avant la Grande Guerre, n’aimait que la gloire et que l’amour a consenti à la communauté du destin avec des milliers et des millions de torturés et de déportés: son mari a été fusillé, son fils, de sa vingtième à sa quarantième année, a été incarcéré, en haine du nom qu’il portait.

Il n’y a rien d’autre dans *REQUIEM* d’Anna Akhmatova. Cette plaquette, parue aux Editions de Minuit, se lit en une demi-heure, mais une vague y déferle qui nous recouvre, et elle ne se retire pas. Je sais bien que toute poésie est intraduisible. Ici, la souffrance de cette femme russe, de cette mère russe, suinte et finit par ruisseler à travers les mots incompréhensibles.

La jeune femme radieuse de 1914, près d'Odessa où elle était née, possédait la gloire déjà, celle que le monde donne, et aucun signe ne l'avertissait:

“ si l'on t'avait montré, persifleuse,
“ préférée de tes amies,
“ pécheresse gaie de Tzarskoïe Selo
“ ce qui en serait de ta vie...”

Ce qui décide pour elle de tout, une fois la révolution accomplie, c'est ce parti pris de ne pas partir comme ont fait les autres, c'est de choisir délibérément, dès ce moment-là, qu'elle ne se séparera pas de son peuple crucifié. La Russie soviétique, si nous la ramenons à l'image que s'en font aujourd'hui des millions de téléspectateurs, c'est un cosmonaute à la poitrine bombée qui s'avance vers le Praesidium suprême juché sur son estrade. La Russie soviétique, c'est aussi, après quarante-cinq années d'une lutte sanglante, ou sournoise, pour arracher du coeur de ce peuple la foi au Dieu vivant, ces jeunes communistes qui insultent les derniers fidèles de la Pâque russe.

Anna Akhmatova a choisi délibérément de se coucher sur cette croix et ce sera par sa bouche, désormais, qu'un peuple de cent millions d'âmes poussera son cri: “Fils en prison, mari dans la tombe, priez pour moi.” Je ne crois pas qu'on puisse lire sans larmes ce qui, dans *REQUIEM*, a trait à ce fils unique qui aura quarante ans quand s'ouvrira enfin la porte de sa geôle. Je citerai seulement cette préface datée du 1er avril 1957 à Leningrad: “Dans les années terribles de la “Iéjovchtchina”, j'ai passé dix-sept mois à faire la queue devant les prisons de Leningrad. Un jour, quelqu'un a cru m'y reconnaître. Alors, une femme aux lèvres bleuâtres qui

était derrière moi et à qui mon nom ne disait rien sortit de cette torpeur qui nous était coutumière et me demanda à l'oreille (là-bas, on ne parlait qu'en chuchotant) : "Et cela, pourriez-vous le décrire?" Et je répondis: "Oui, je le peux." Alors, une espèce de sourire glissa sur ce qui avait été jadis son visage."

Anna Akhmatova connut un temps de répit: à partir de 1940, la guerre la débâilla. Elle prêta sa voix à la Russie en armes. Ses poèmes eurent un immense retentissement. Mais dès 1946, sous le règne de Jdanov, la persécution interrompue reprit son cours.

...Anna Akhmatova, je pense à vous. Au moment où le général de Gaulle va recevoir les ovations de votre peuple, je veux dire à voix haute et intelligible pourquoi nous, Français catholiques, nous l'aimons. Ce n'est pas parce qu'il ira le premier dans la Lune. Nous aimons, nous chérissons ce qui demeure de la sainte Russie sous les outrages des jeunes communistes, ce qui s'obstine à ne pas mourir malgré toutes les lois sur le baptême, malgré les milliers d'églises fermées ou détruites — et celles qui demeurent ouvertes sont interdites aux enfants et aux adolescents, — cette Russie qui demeure fidèle pourtant, comme Anna Akhmatova est demeurée fidèle à sa patrie soviétique malgré son mari fusillé, malgré son fils incarcéré.

Tant de peuples ont été crucifiés, depuis que Nietzsche a décrété la mort de Dieu, que toutes ces croix se sont en quelque sorte neutralisées: les indicibles souffrances du peuple espagnol, celles de la Pologne, celles d'Israël et de tous les autres les ont tour à tour recouvertes et nous les ont fait oublier. L'histoire contemporaine de l'Europe tient dans une forêt de croix. Mais la crucifixion de la Russie a duré

pendant plus de quarante ans. Elle dure encore. Une crucifixion sans presque aucun cri: il ne fait pas bon crier dans ce pays-là. On sait ce qu'il en a coûté cette année à Siniavski et à Daniel. REQUIEM d'Anna Akhmatova jaillit presque seul dans ce silence. Il faut que cette plainte soit entendue puisque par miracle la traduction de Paul Valet laisse passer quelque chose d'une douleur intraduisible.

Anna Akhmatova connaissait sa gloire. Elle a toujours cru qu'un jour en son honneur un monument serait érigé. Mais elle indique l'endroit où elle souhaite qu'il se dresse, non dans le parc des tsars où l'ombre inconsolable du mari fusillé la cherche encore,

“ mais ici, où je restais trois cents heures debout
“ sans qu'on ouvrit pour moi les verrous;
“ et même dans la mort bienheureuse, j'ai peur
“ d'oublier le roulement des noirs fourgons de terreur...”

Peut-être serai-je blâmé d'avoir écrit ces choses à la veille du voyage à Moscou du président de la République: c'est un grand amour pour le peuple d'Anna Akhmatova qui me l'inspire. Dès l'adolescence, Tolstoi et Dostoïevsky, et un peu plus tard Berdiaev, Tchekhov, Pasternak me l'ont rendu presque plus proche que mon propre peuple: je veux dire qu'il y avait certains traits de mon être secret que je retrouvais en eux et qui n'étaient pas chez les secs écrivains de chez nous...

Je ne me résigne pas à ce lent étouffement de l'Eglise orthodoxe russe. Vous dénoncez le silence de Pie XII devant le génocide, mais vous mêmes, vous vous taisez aujourd'hui, alors que ce qui est pourchassé, traqué, détruit en Russie

soviétique c'est une irremplaçable espérance que ce peuple incarnait.

Anna Akhmatova a fini par échapper à ses bourreaux: elle repose enfin. Mais d'autres poètes russes sont toujours vivants. Le disciple d'Anna Akhmatova, Iossip Brodski (il faut lire de lui aux Editions du Seuil *Collines et autres poèmes*, avec une importante préface de Pierre Emmanuel), Iossip Brodski, condamné à cinq ans de travaux correctifs, est encore vivant, lui, autant que peut l'être là-bas un esprit qu'une conception personnelle de l'homme rend libre. C'est cette liberté qui fait son crime: le crime de poésie. Anna Akhmatova, je pense à vous.

François Mauriac

Courtesy of Figaro Littéraire

1967

Printed in the U.S.A.

by

WALDON PRESS, INC.

150 Lafayette St., New York, N.Y. 10013

